

KUML 19
72

KUML ¹⁹₇₂

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

OMSLAG: Ornamentmotiv fra lerkar, Myrhøj

Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk og indbinding: Andelsbogtrykkeriet i Odense
Klichéer: Odense Reproduktion

Skrift: Baskerville 10|12 og 9|10 pkt.
Papir: Semicote 120 g
Autoklichéer: Fremstillet i 48 lin.

Copyright 1973 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87 00 17661 3

INDHOLD / CONTENTS

<i>Søren H. Andersen</i> : Bro, en sen-glacial boplads på Fyn	7
Bro, a late glacial settlement of northern Funen	50
<i>Jens Aarup Jensen</i> : Myrhøj, 3 hustomter med klokkebægerkeramik	61
Myrhøj. Three houses with Bell Beaker pottery	114
<i>Hans Jørgen Madsen</i> : Vikingetidens og middelalderens keramik i Århus	123
Developments in Viking and medieval pottery in Århus	134
<i>Mogens Bencard</i> : Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. Et bidrag til den blyglaserede kandes historie	139
Danish medieval pottery with anthropomorphic decoration. A contribution to the history of the lead-glazed jug	175
<i>Otto Mørkholm</i> : En hellenistisk møntskat fra Bahrain	183
A Hellenistic coin hoard from Bahrain	195

EN HELLENISTISK MØNTSKAT FRA BAHRAIN

Af Otto Mørkholm

Ved slutningen af gravningskampagnen 1969/70 fandtes på Bahrain en krukke, som viste sig at indeholde hellenistiske sølvmonter. Lederen af det pågældende udgravningsafsnit, museumsinspektør Else Roesdahl, har venligt stillet såvel fotografiet fig. 1, der viser krukken *in situ*, som følgende redegørelse for fundomstændighederne til min rådighed:

»Møntkrukken er fundet den 28. februar 1970 på byhøjen Qala'at al-Bahrain, felt 520 i et tykt kulturlag. Omkring den lå nogle sten, muligvis anbragt som støtte for den. Munden var dækket af en lille skål. Øverst i krukken sås rester af tekstil. Krukken lå under gulvniveau i et kun delvis udgravet hus fra samme periode som kulturlaget. Det pågældende værelse var bygget op mod nordsiden af den på det tidspunkt opgivne nordlige bymur og vendte ud mod en gade, som førte gennem en åbning i den gamle bymur. Gulvlaget i værelset var ikke klart definerligt; men langs flere vægge fandtes en ca. 15 cm høj cementeret forhøjning, ved hvis nedbrydning krukken fremkom. Krukkens forbindelse med bygningen er imidlertid uvis, da der ikke er påvist nogen gennembrydning af hverken gulvlaget eller den cementerede forhøjning.

Krukken og dækskålen samt skårmaterialiet i kulturlaget er karakteristisk for byhøjens »by 5« eller »de glaserede skåles« periode (1).«

På grund af den almindelige usikkerhed om den hellenistiske kronologi i hele området omkring den persiske bugt var det af stor betydning at få undersøgt mønterne og forsøge at bestemme skattens nedlæggelsestid så nøjagtigt som muligt. I maj 1972 aflagde jeg en kort visit på Bahrain og fik her lejlighed til at studere de ialt 292 mønter, som skatten viste sig at indeholde (2). Ca. 80 mønter var endnu urensede og fundet kunne derfor ikke underkastes en afsluttende numismatisk bearbejdelse. Imidlertid gav mine undersøgelser så vigtige resultater vedrørende fundets sammensætning og kronologi, at det forekommer mig rimeligt at publicere dem så hurtigt som muligt, selvom de efterfølgende betragtninger ikke kan erstatte den endelige publikation.

SERIE I A

(fig. 2)

Forside (Fs.) Herakles-hoved iklædt løveskind mod højre; perlering,
Bagside (Bs.) Zeus siddende mod venstre på tronstol uden ryglæn med dra-

Fig. 1: Møntkrukke *in situ*. Qala't al-Bahrain 1970.

Pot of coins *in situ*. Qala'at al-Bahrain 1970.

peri om underkroppen og krydsede ben med venstre fod forrest; han holder på den udstrakte højre hånd en ørn, mens venstre hånd støtter sig til et langt scepter; til højre ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ; til venstre arabisk indskrift *Sh m s* (indskrift fig. 3, 15).

1. Forsidestempel nr. 1.
2-3. » » 2.

SERIE I B

(fig. 2)

Samme beskrivelse som serie I A, men på Bs. til venstre arabisk bogstav *shin* (se fig. 3, 16); til højre ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ eller let barbariserede former heraf (se fig. 3, 1-14).

- 4- 11. Forsidestempel nr. 3.
12- 18. » » 4.
19- 26. » » 5. Bs. indskrift-variant nr. 1
27- 33. » » 6. Bs. » » » 1
34- 39. » » 7.

40– 49.	»	»	8. Bs. indskrift-varianter nr. 1 og 2
50– 51.	»	»	9. Bs. indskrift-variant nr. 9
52– 64.	»	»	10. Bs. indskrift-varianter nr. 6, 11, 12, 14
65– 77.	»	»	11. Bs. indskrift-variant nr. 11
78– 91.	»	»	12. Bs. indskrift-varianter nr. 8 og 14
92–101.	»	»	13. Bs. indskrift-variant nr. 10
102–110.	»	»	14. Bs. indskrift-varianter nr. 1, 4, 5
111–130.	»	»	15. Bs. » » » 7 og 11
131–132.	»	»	16. Bs. indskrift-variant nr. 3
133–148.	»	»	17. Bs. indskrift-varianter nr. 12 og 13
149–215.	Urensede eksemplarer af serie I B		

Fig. 2: Mønter af serie IA og IB. Numrene refererer til fundlisten.

Coins of Series IA and IB. The numbers refer to the list of finds.

Disse 215 mønter hører nøje sammen og stammer utvivlsomt fra ét og samme møntsted. De efterligner Alexander den Stores tetradrachmer (= fire drachmer) i alle detaljer. De nærmeste paralleller findes i udmøntningerne fra de østlige møntsteder Babylon og Susa fra tiden efter Alexanders død (323 f. Kr.) og ned til begyndelsen af 3. årh. f. Kr., hvor den store erobrerkonges navn stadig anvendtes af hans efterfølgere på mønterne. Imidlertid er det ikke muligt at påvise noget direkte forbillede, som vore mønter er kopieret slavisk efter. Deres stil er forbløffende god, og deres oprindelse uden for det egentlige hellenistiske område afsløres bedst af den store usikkerhed i de græske bogstavformer, som de mange indskriftvarianter er udtryk for.

En enkelt af mønterne, nr. 85 på listen, bærer spor af at være overpræget. På bagsiden ses mellem Alexander-indskriften og Zeus' scepter de græske bogstaver ..ΣΙΑΕ.., resterne af den græske kongetitel ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Efter bogstavernes placering på blanketten at dømme har den overprægede mønt været den almindelige Seleukidetype med en siddende Apollon på bagsiden (fig. 4 A), en fremstilling, som indførtes af Antiochus I i begyndelsen af hans regeringstid omkring 280–278 f. Kr.

Vægten for de rensede eksemplarer svinger mellem 16,43 og 16,75 gram, mens urensede eksemplarer vejer omkring 17,00 gram. Der er således ingen tvivl om, at mønterne også vægtmæssigt følger Alexanders standard, hvor

1) ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ	2) ΑΛΞΞΑΝΔΡΟΥ	
3) ΛΛΕΞΑΝΔΡΟΥ	4) ΛΛΕΞΑΝΔΡΟΥ	
5) ΛΛΕΞΑΝΛΡΟΥ	6) ΑΛΕΞΑΙΑΔΡΟΥ	
7) ΛΛΞΞΑΙΑΔΡΟΥ	8) ΑΛΕΞΑΙΑΔΡΟΙ	
9) ΑΑΕΞΑΝΔΡΟ	10) ΑΑΕΞΑΝΔΡΟ	
11) ΑΛΕΞΑΙΑΔΡΟ	12) ΑΛΕΞΑΙΑΔΡΟ	
13) ΛΑΕΞΑΝΔΡ...	14) ΑΛΞΞΑΙΑΔΡΟΛ	
15)	16)	17)

Fig. 3: Græske barbariserede indskrift-varianter (1–14) og arabiske indskrifter (15–17).
Greek barbarized inscription variants (1–14) and Arabic inscriptions (15–17).

Fig. 4 A: Antiochus I (280–266 f. Kr.). Tetradrachme fra Selencia ved Tigris.

Antiochus I (280–266 B.C.). Tetradrachma from Selencia on the Tigris.

Fig. 4 B: Tetradrachme fra Failaka-fundet, formentlig præget i Gerrha.

Tetradrachma from the Failaka find, presumably minted in Gerrha.

tetradrachmerne skulle veje omkring 17,20 gram. De rensede exemplarers noget lavere vægt kan forklares ved en lidt hårdhændet fjernelse af korrosionsprodukterne.

Mønterne nr 1–3 bærer på bagsiden den arabiske indskrift *Sh m s*, der må læses som *Shams*, en variant af navnet på den semitiske solgud *Shamash*, der spillede en fremtrædende rolle hos araberne (3). Det ene bogstav *Sh* på de øvrige mønter er formentlig en forkortelse af det samme gudenavn. Den græske *Zeus* på mønternes bagside er altså blevet fortolket af araberne som en fremstilling af deres egen store himmelgud Shamash.

Fire mønter af samme type som nr. 4–215 er tidligere blevet publiceret som del af et stort skattefund fra Susa, nedlagt omkring midten af 2. årh. f. Kr. (4). Udgifveren af dette fund har med rette påpeget, at denne mønttype er beslægtet med andre orientalske Alexander-efterligninger, nemlig de lidt mere barbariserede mønter, som udgjorde størstedelen af møntskattefundet fra Failaka (se fig. 4 B). Disse mønter, som også forekommer i hellenistiske skattefund fra Syrien og Lilleasien, kan dateres til slutningen af 3. årh. f. Kr. og må på grund af den mere fremskredne barbarisering være yngre end mønterne fra Bahrain (5).

Ved publikationen af mønterne fra Failaka henførte jeg på grund af generelle betragtninger over handelsforholdene i den persiske bugt i hellenistisk tid de barbariserede Alexander-imitationer til den vigtige handelsby Gerrha på Arabiens kyst lige over for Bahrain (KUML 1960 s. 203–204). Denne hypotese, som er blevet velvilligt modtaget, får nu en vis støtte i fundet fra Bahrain, hvis mønter for knap tre fjerdedels vedkommende må henføres til samme møntsted. Man kan dårligt tænke sig noget mere passende oprindelsessted for denne betydelige møntserie end det nærliggende Gerrha.

De 145 mønter af serie I B, som har kunnet underkastes en nøje undersøgelse, er præget med ialt 15 forsidestempler (nr. 3–17 på listen). Vi har altså knap 10 eksemplarer bevaret per forsidestempel, og den statistiske sandsynlighed taler for, at også de 67 urensede eksemplarer hidrører fra de samme forsidestempler (6). Mønternes helt identiske stil og ensartede bevaringstilstand tyder på, at de er præget indenfor et relativt kort tidsrum, og den store koncentration af stempelens eksemplarer indicerer, at vort materiale er fuldstændigt hvad angår benyttede forsidestempler. Man har udregnet, at et forsidestempel i gennemsnit har kunnet anvendes ved prægningen af mindst 10.000 tetradrachmer (7), så denne udmøntning har haft et meget betydeligt omfang, hvad der igen viser hen til, at den må være blevet foretaget i et vigtigt handelscentrum.

SERIE II

(fig. 5)

Fs. Herakles-hoved iklædt løveskind mod venstre; perlering.

Bs. Zeus siddende mod venstre på trønstol med draperi om underkroppen og krydsede ben med venstre fod forrest; han holder på den udstrakte højre hånd forkroppen af en hest (rhyton?), mens venstre hånd støtter sig til et langt scepter; til højre aramæisk indskrift; til venstre palmetræ og usikkert aramæisk bogstav.

216 Forsidestempel nr. 1. Urenset.

Fs. Herakles-hoved som ovenfor, men vendt mod højre.

Bs. som ovenfor, men under palmetræet aramæisk bogstav *shin*.

217 Forsidestempel nr. 2.

Som foregående, men Bs. under palmetræet aramæisk bogstav *aleph*.

218–219. Forsidestempel nr. 2.

220 » » 3.

221–222. » » 4.

223–224. » » 5.

225–231. » » 6.

Som foregående, men Bs. under palmetræet oksehoved set forfra; yderst til højre arabisk bogstav *aleph* (se fig. 3, 17).

232–233. Forsidestempel nr. 7.

Som foregående, men Bs. intet bogstav yderst til højre.

234–239. Forsidestempel nr. 7.

Som foregående, men Bs. intet bogstav eller symbol under palmetræet.

240 Forsidestempel nr. 7.

Fig. 5: Mønter af serie II. Numrene refererer til fundlisten.
 Coins of Series II. The numbers refer to the list of finds.

Som nr. 243–239 eller 240.
241–245. Forsidestempel nr. 7. Urensede.

Som nr. 240.
246 Forsidestempel nr. 8.
247 » » 9.
248 » » 10.
249 » » 11.
250–251. » » 12.
252–254. » » 13.
255–258. » » 14.
259–263. » » 15.
264–275. » » 16.
276–290. » » 17.
291 » » 18. Urenset.
292 » » 19. »

I sammenligning med serie I er mønterne fra serie II langt mere barbariske. På forsiden er Herakles' løveskind stærkt stiliseret, idet dyrets øje, øre og næse er forvandlet til geometriske ornament. Mest påfaldende ved stiliseringen er omdannelse af løvens åbne gab til en hornlignende figur, der leder tanken hen på Ammons vædderhorn, som Alexander den Store i visse fremstillinger bærer som tegn på sin afstamning fra denne guddom. Også Herakles' øre og håret i panden og foran øret er gengivet i en stiv skematisk form.

Den siddende figur på mønternes bagside er ubehjælpelig som en barne-tegning. Hovedet er i flere tilfælde uforholdsmæssigt stort, lemmerne stive, og overkroppens muskulatur ganske skematisk gengivet. En original nyskabelse er hesteforkroppen i gudens højre hånd, som erstatter den oprindelige ørn. I visse tilfælde (nr. 240 og nr. 276) er hestekroppen svajet, hvad der leder tanken hen på de såkaldte rhyta, persiske drikkekar af ædelt metal, som netop ender i forskellige dyrefremstillinger. Foran guden ses et palmetræ (tydeligst på nr. 255), der oftest gengives som et mærkeligt sammensnøret bundt af grene eller kviste. Under dette palmetræ ses på en del af mønterne et aramæisk bogstav (*shin* på nr. 217; *aleph* på nr. 218–231) eller et symbol: oksehoved set forfra (på nr. 232–239). I analogi med andre hellenistiske møntserier kan sådanne bogstaver og symboler muligvis angive, hvilke autoriteter, der har ansvaret for de enkelte udmøntninger. Særligt interessant er det arabiske *aleph* på nr. 232–233, fordi det styrker forbindelsen mellem disse mønter og en ganske tilsvarende møntserie med udelukkende arabisk indskrift, hvoraf et par eksemplarer er fundet i Susa.

De vejede eksemplarer af disse mønter har en vægt på 16,52–16,68 g i rensset tilstand. Urensede mønter vejer omkring de 17,00 g. Serie II er altså

ligesom den første (ovenfor s. 186) præget efter den attiske vægtstandard, som med Alexander den Store indførtes overalt i hans udstrakte rige.

Den aramæiske indskrift er ofte meget vanskelig at læse og rummer øjensynligt en del forskellige stavemåder (fig. 6). Ved analysen af den er det praktisk at begynde med de to bogstaver *br*, som står midt i indskriften og næsten overalt er tydelige. Da ordet på aramæisk betyder søn, viser dets forekomst, at vi står overfor en indskrift af den almindelige type »X, søn af Y«. Vi er altså berettiget til at søge et personnavn både før og efter *br*. Navnet foran *br* skrives normalt med fire bogstaver (indskrift nr. 221, 232, 240), hvoraf de tre første er sikre: *aleph*, *beth*, *aleph*, mens det fjerde har været læst som *n* eller *l*. Da sidstnævnte læsemåde er den mest sandsynlige, får vi transskriptionen *'b'l* eller *'ab'al*. Dette klare resultat kompliceres nu af, at i hvert fald én indskrift (nr. 225) tydeligt har fem bogstaver foran *br*. Det extra bogstav indtager tredjepladsen og ligner nærmest et *l*, hvilket giver omskriften *'bl'l* eller *'abl'al*.

En lignende variation finder vi i fadernavnet efter *br*. Det første bogstav i dette navn er et tydeligt *t*; derefter følger formentlig et *l* (*n* har været foreslået) og tredje bogstav er almindeligvis et tydeligt *sh* (*shin*). Imidlertid er der sommetider (nr. 221 og 225) på tredjepladsen indskudt et *b*, hvorefter *sh* følger som fjerde bogstav. Med dette *shin* slutter indskriften i mange tilfælde, men undertiden (nr. 232 og 240) fortsætter den med endnu to eller tre bogstaver, der som regel er meget vanskelige at læse og ser ret forskellige ud på de få tydelige eksemplarer. Det må derfor blive en opgave for en semitisk epigrafiker at foretage den endelige læsning af indskriften (8).

Som resultat af denne diskussion vil jeg foreslå følgende transskription med de mere sporadisk forekommende bogstaver i parentes:

'a b (l) 'a l b r t l (b) sh . . .

I serie II, der omfatter 77 mønter, er registreret 19 forskellige forsidestempler. Vi kender altså kun 4 mønter per forsidestempel og må derfor antage, at nye forsidestempler kan dukke op, således at udmøntningen kan have haft et større omfang end det umiddelbart fremgår af møntfundet (se note 6).

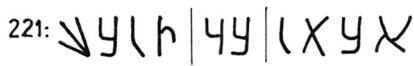
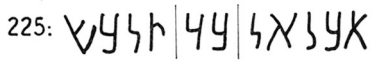
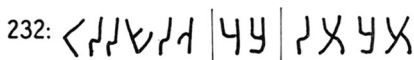
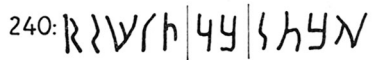
221: 225:
 232: 240:

Fig. 6: Aramæiske møntindskrifter. De tynde lodrette hjælpelinier angiver ordadskillelse og forekommer ikke på mønterne. Numrene referer til fundfortegnelsen.

Aramaic coin inscriptions. The thin vertical lines indicate word separation and are not found on the coins. The numbers refer to the list of finds.

KRONOLOGI

Som allerede nævnt (ovenfor side 186) er ét exemplar af Serie IB (nr. 85) præget oven på en seleukidisk mønt, som tidligst kan hidrøre fra Antiochus I's første regeringsår, 280 f. Kr. Dette år må altså betragtes som den tidligste grænse eller *terminus post quem* for produktionen af Serie I B. Et tilsvarende seneste mulige tidspunkt (*terminus ante quem*) får vi gennem dateringen af de barbariserede Failakamønter (ovenfor side 187), der foruden i Failaka-fundet fra c. 205 f. Kr. forekommer i to fund fra Gordion i Lilleasien, som må dateres til c. 200 f. Kr., samt i et endnu upubliceret fund fra Syrien, der tilsyneladende er nedlagt c. 190 f. Kr. (5). Udfra den forudsætning, at Serie I B er en tidligere udmøntning fra samme møntsted som de mere primitive Failakamønter, opnår vi en *terminus ante quem* for Serie I B omkring 210 f. Kr., det seneste mulige tidspunkt for Failakatypeens udmøntning.

Indenfor det således etablerede tidsrum, fra 280 til 210 f. Kr. er det vanskeligt at give en nøjagtig datering. Den stilistiske afstand mellem vor Serie I B og Failakatype er meget stor, men det er umuligt at benytte dette stilistiske forfald til en højere tidsmæssig placering indenfor de givne rammer. En udmøntningstid for Serie I A c. 240 f. Kr. og for Serie I B c. 240–230 f. Kr. forekommer mig rimelig og sandsynlig.

Mønterne fra Serie II med aramæisk indskrift giver ikke noget selvstændigt bidrag til den kronologiske diskussion. To eksemplarer er fundet i Susa sammen med mønter af Serie I B, men da det pågældende skattefund er nedlagt efter midten af 2. årh., f. Kr., har det kun ringe betydning for dateringen af vore mønter, som hører til dets ældre bestanddele (9). Udfra mønternes bevaringstilstand i Bahrain-fundet må de være omtrent samtidige med Serie I B. Da de fleste mønter af begge disse møntserier er overordentligt velbevarede, kan skattefundet ikke være nedlagt ret lang tid efter deres udmøntning. Den sandsynlige nedgravningstid må derfor ligge omkring 230 f. Kr. med en usikkerhedsmargen på 15 år i begge retninger. Vi kan være rimeligt sikre på, at skatten er kommet i jorden en gang mellem 245 og 215 f. Kr.

LOKALISERING

Mens Serie I A og I B med en vis sandsynlighed kan henføres til Gerrha, stiller Serie II os overfor et nyt lokaliseringsproblem. Et par mønter af nøjagtig samme type og stil, men med arabisk indskrift er fundet i det allerede flere gange omtalte Susa-skattefund fra midten af 2. årh. f. Kr. På disse mønter læses tydeligt indskriften *h r t h t m l k h g r* eller *Harithat, konge over Hagar* (fig. 7). Dette Hagar har man villet genfinde i det nordlige Arabien, hvor en stamme, som de græske kilder benævner Agrai-

Fig. 7: Mønter præget af Harithat, konge af Hagar. Efter R. Dussaud, *Mélanges Cumont*, p. 144.

Coins minted by Harithat, King of Hagar. After R. Dussaud, *Mélanges Cumont*, p. 144.

oi, beherskede den østligste strækning af karavanevejen fra Babylon over Dumaitha (Djôf) og Petra til Middelhavskysten ved Gaza eller til det ægyptiske delta (11).

Imidlertid er der en anden mulighed. Ifølge nogle arabiske geografer fra middelalderen havde det store oaseområde ved Hufhuf i denne periode navnet al-Hagar. Hermed kan muligvis forbindes et folkenavn hos Plinius, der taler om *gentes Agraei* (12). Disse Agraei, som ikke kan identificeres med Strabons Agraioi, har man tidligere almindeligvis lokaliseret i det sydlige Arabien, men den seneste undersøgelse har opereret med den mulighed, at det anførte Pliniussted beskriver en karavanevej fra Sydarabien til halvøens østkyst med endepunkt i Hufhuf og at *gentes Agraei* skal placeres her (13). Hvordan det end forholder sig med disse ret uklare tekster, så er det indlysende, at mønterne fra Hagar, og dermed også vor Serie II med aramæisk indskrift, som i type og stil er fuldkommen identiske, langt bedre kan tænkes præget på det arabiske fastland i nærheden af Bahrain end langt oppe nordpå mellem Babylon og Petra. Endvidere er en enkelt mønt tilhørende Serie II dukket op som løsfund i oasen Thaj, c. 170 km nordvest for Hufhuf (14).

På kortet fig. 8 er med + angivet en række lokaliteter, som alle er blevet identificeret med oldtidens Gerrha. Med anbringelsen af *gentes Agraei* i Hufhuf falder denne mulighed for lokaliseringen af Gerrha væk. Endvidere fremgår det tydeligt af vore bedste geografiske kilder, Strabon og Plinius, at Gerrha må søges i området nord for Bahrain, idet denne lokalitet, under navnet Tyros eller Tylos, nævnes *efter* Gerrha i deres beskrivelse af Østarabiens kyst, der bevæger sig fra nord mod syd (15). Hvis Gerrha har ligget ved kysten, bliver Qatif derfor den mest sandsynlige

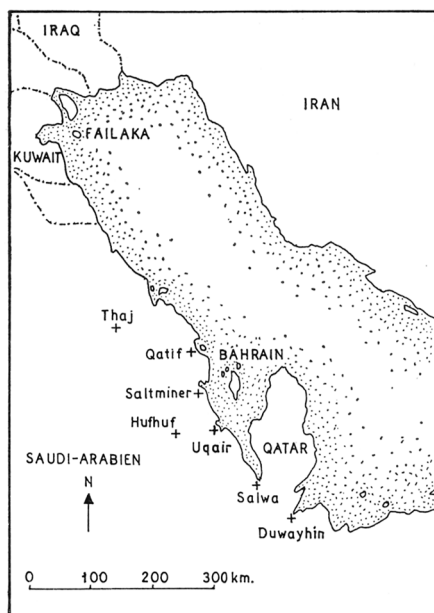

Fig. 8: Kort over Østarabien.
Map of east Arabia.

lokalisering blandt de hidtil foreslåede, men en placering noget nordligere på den arabiske østkyst er stadig en mulighed. Lokalteter som Uqair, Salwa og Duwayhin kan derimod lades ude af betragtning. Imidlertid oplyser Strabon, der bygger sin beskrivelse af disse egne på den store geograf Eratosthenes' værk fra 3. årh. f. Kr., at selve byen Gerrha lå 200 stadier eller knap 40 km inde i landet. Mig bekendt har man ikke udpeget nogen lokalitet med antikke bygningsrester i nøjagtig denne afstand fra kysten. I ca. 75 km's afstand fra kysten i oasen Thaj har man imidlertid fundet rester af et ret omfattende byanlæg, og talrige overfladefund fra denne lokalitet viser, at byen har eksisteret i hellenistisk tid. Da antikke afstandsangivelser så ofte er blevet forvansket i den skriftlige overlevering, og da kystlinjen kan have ændret sig siden oldtiden, er det også muligt at placere Gerrha i Thajooasen, men den endelige løsning på problemet kan kun fremskaffes ved regulære arkæologiske udgravninger i det pågældende område (16).

Hvordan det nu end forholder sig med Gerrhas nøjagtige placering på eller ved Østarabiens kyst, så har møntfundet fra Bahrain i sig selv stor historisk betydning. Vi har nu kendskab til to hellenistiske møntserier fra dette område, begge af attisk vægt og begge fra anden halvdel af 3. årh. f. Kr. Selve forekomsten af lokale mønter er et tegn på den hellenistiske kulturs udbredelse til dette randområde. Brugen af attisk vægt angiver, at handelen fra Østarabien i denne periode overvejende har været orienteret mod Seleukideriget, hvor samme vægtstandard benyttedes, og fundene af disse østarabiske Alexander-efterligninger på Failaka, i Susa, Nordsyrien

og Gordion i det centrale Lilleasien viser handelsvejens forløb. Det numismatiske fundmateriale giver således et supplement til vore øvrige historiske oplysninger om Arabernes handel i hellenistisk tid og korrigerer til en vis grad det almindelige indtryk af, at det ptolemæiske Ægypten med sin særlige møntstandard og merkantilistiske økonomi helt var i stand til at dominere handelen med orientalske luksusvarer i denne periode.

TRANSLATION

A Hellenistic Coin Hoard from Bahrain

At the close of the 1969/70 excavation campaign on Bahrain, a pot was found containing Hellenistic silver coins. The excavator, Miss Else Roesdahl M.A., has kindly put the photograph fig. 1, which shows the pot *in situ*, at my disposal, together with the following description of the find context:

“The pot containing the coins was found on 28th February, 1970, at the Qala’at al-Bahrain city mound in a thick occupation layer of sector 520. Around it were stones, possibly placed there as a support. The mouth was covered by a little bowl. Textile remains were found at the top of the pot. The pot lay below floor level in a partially excavated house of the same period as the occupation layer. The room in question was built onto the north face of the then disused north city-wall and opened onto a street passing through an opening in the old city-wall. The floor layer of the room was not clearly defined, but along several walls there was a 15 cm high plastered elevation. The pot was found when this elevation was demolished. Its connection with the building is uncertain, however, as no break in either the floor layer or the plastered elevation could be ascertained.

The pot, its covering bowl and the potsherds from the occupation layer are characteristic of the city mound “City V” or “Glazed Bowl” Period (1).”

On account of the general uncertainty of Hellenistic chronology in the whole Persian Gulf area it was very important to examine the coins and attempt to determine as accurately as possible the date of deposition of the hoard. In May, 1972, I paid a brief visit to Bahrain and had the opportunity to study there the 292 coins contained in the hoard (2). About 80 coins still awaited cleaning, and the investigation could therefore not be final. However, examination yielded such important information on the composition and chronology of the find that it seems reasonable to publish its results at this early stage, pending final publication.

The coins could be classified as follows.

Series I A (fig. 2)

Obverse: Heracles-head bearing a lion skin, facing right; circle of dots.

Reverse: Zeus seated, facing left, on a throne without a back-rest, with drapery around the lower body and crossed legs with left leg advanced: he holds an eagle on his outstretched right hand, while the left hand rests on a long sceptre; on the right ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ; on the left, Arabic inscription *Sh m s* (inscription fig. 3, 15).

1. Obverse die no. 1.

2-3. “ “ “ 2.

Series I B (fig. 2)

The same description applies as to series I A, but on the reverse left is the Arabic letter *shin* (fig. 3, 16); on the right is ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ or slightly barbarized forms of this (fig. 3, 1-14).

4- 11.	Obverse die no.	3.					
12- 18.	“ “ “	4.					
19- 26.	“ “ “	5.	Reverse inscription-variant no.	1.			
27- 33.	“ “ “	6.	“ “ “ “	1.			
34- 39.	“ “ “	7.					
40- 49.	“ “ “	8.	“ “ “ “	1 & 2.			
50- 51.	“ “ “	9.	“ “ “ “	9.			
52- 64.	“ “ “	10.	“ “ “ “	6, 11, 12 & 14.			
65- 77.	“ “ “	11.	“ “ “ “	11.			
78- 91.	“ “ “	12.	“ “ “ “	8 & 14.			
92-101.	“ “ “	13.	“ “ “ “	10.			
102-110.	“ “ “	14.	“ “ “ “	1, 4 & 5.			
111-130.	“ “ “	15.	“ “ “ “	7 & 11.			
131-132.	“ “ “	16.	“ “ “ “	3.			
133-148.	“ “ “	17.	“ “ “ “	12 & 13.			
149-215.	Uncleaned specimens of series I B.						

These 215 coins are closely related and undoubtedly derive from a single mint. They imitate Alexander the Great's tetradrachms in every detail. The closest parallels are found in the coins struck by the eastern mints of Babylon and Susa from the death of Alexander (323 B.C.) down to the beginning of the 3rd century B.C., when the name of the great conqueror was still used by his successors on their coins. It is, however, not possible to point to a direct prototype from which our coins have been slavishly copied. Their style is surprisingly good and their origin outside the true Hellenistic area is most clearly revealed in the unfamiliarity with the Greek letter forms which is apparent in so many inscriptions.

One of the coins, no. 85 in the list, bears traces of overstriking. On the reverse between the Alexander inscription and Zeus's sceptre are the Greek letters ..ΣΙΑΕ., remains of the Greek regal title ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Judging by the position of the letters, the overstruck coin was of the ordinary Seleucid type with a seated Apollo on the reverse (fig. 4 A), a representation which was introduced by Antiochus I at the beginning of his reign, around 280-278 B.C.

The weight of the cleaned specimens ranges from 16.43 to 16.75 gm, while uncleaned specimens weigh about 17.0 gm. There is thus no doubt that the coins, with respect to weight too, conform to Alexander's standard, by which tetradrachms should weigh about 17.2 gm. The somewhat lower weight of the cleaned specimens can be explained by a slightly heavy-handed removal of corrosion products.

Coins 1-3 bear on the reverse the Arabic inscription *Sh m s*, which should be read *Shams*, a variant of the Semitic sun-god *Shamash*, who played a prominent role among the Arabs (3). The single letter *Sh* on the other coins is presumably an abbreviation for the same deity. The Greek Zeus on the reverse has thus been interpreted by the Arabs as a picture of their own great god of the heavens, *Shamash*.

Four coins of the same type as no. 4-215 have been published previously as part of a great hoard from Susa, deposited about the middle of the 2nd century B.C. (4). The publisher of this find has rightly pointed out that this type of coin

is related to other oriental Alexander-imitations, namely the slightly barbarized coins which comprised the greater part of the coin hoard from Failaka (fig. 4 B). These coins, which also occur in Hellenistic coin hoards from Syria and Asia Minor, can be dated to the end of the 3rd century B.C. and must on account of their more advanced barbarization be later than the coins from Bahrain (5).

In the publication of the Failaka coins I referred the barbarized Alexander-imitations, on the basis of our information on the general trade relations in the Persian Gulf in Hellenistic times, to the important trading town of Gerrha on the Arabian coast just opposite Bahrain (KUML 1960, p. 203–204). This hypothesis, which has been favourably received, finds now some support in the Bahrain find, nearly three-quarters of which must be assigned to the same mint. It is hard to imagine a more appropriate origin for this considerable series of coins than neighbouring Gerrha.

The 145 coins of Series I B which could be subjected to close examination have been struck with a total of 15 different obverse dies. We have thus slightly less than 10 specimens per obverse die, and statistical probability suggests that also the 67 uncleaned specimens were struck with the same obverse dies (6). The quite identical style and uniform condition of the coins suggests that they were struck within a relatively short period of time, and the high concentration of obverse dies indicate that our record of these dies is complete. It has been calculated that an obverse die could be used for at least 10,000 tetradrachms on an average (7), so this minting must have had a very considerable extent, which again shows that it must have been carried out at an important trading centre.

Series II (fig. 5)

Obverse: Heracles-head bearing lion skin, facing left; circle of dots.

Reverse: Zeus seated, facing left, on a throne, with drapery around the lower body and crossed legs with the left leg advanced; he holds on his outstretched right hand the forepart of a horse (rhyton?), whilst the left hand rests on a long sceptre; on the right is an Aramaic inscription; on the left is a palm-tree and an indistinct Aramaic letter.

216. Obverse die no. 1. Uncleaned.

Obverse: Heracles-head as above, but facing right.

Reverse: As above, but under the palm-tree the Aramaic letter *shin*.

217. Obverse die no. 2.

As previous specimen, but under the palm-tree on the reverse the Aramaic letter *aleph*.

218–219. Obverse die no. 2.

220. " " " 3.

221–222. " " " 4.

223–224. " " " 5.

225–231. " " " 6.

As previous group, but under the palm-tree on the reverse is an ox's head in front view and on the extreme right the Arabic letter *aleph* (fig. 3, 17).

232–233. Obverse die no. 7.

As 232–233, but on the reverse there is no letter on the extreme right.

234–239. Obverse die no. 7.

- As preceding, but on the reverse there is no letter or symbol under the palm-tree.
240. Obverse die no. 7.
- As no. 234–239 or 240.
- 241–245. Obverse die no. 7. Uncleaned.
- As no. 240.
246. Obverse die no. 8.
247. “ “ “ 9.
248. “ “ “ 10.
249. “ “ “ 11.
- 250–251. “ “ “ 12.
- 252–254. “ “ “ 13.
- 255–258. “ “ “ 14.
- 259–263. “ “ “ 15.
- 264–275. “ “ “ 16.
- 276–290. “ “ “ 17.
291. “ “ “ 18. Uncleaned.
292. “ “ “ 19. “

In comparison with Series I the coins in Series II are far more barbarized. On the obverse, Heracles' lion skin is highly stylized, the eye, ear and nose of the animal being transformed into geometrical ornaments. The most striking feature of the stylization is the transformation of the lion's open jaws into a horn-like figure, which puts one in mind of Ammon's ram's horn, which Alexander the Great in certain portrayals bears as a sign of his descent from that divinity. Heracles' ear and the hair on his forehead and in front of his ear is also reproduced in a stiff schematic fashion.

The seated figure on the reverse of the coins is as awkward as a child's drawing. The head is in several instances disproportionately large, the limbs stiff and the musculature of the upper body reproduced schematically. An original innovation is the forepart of a horse in the god's right hand, replacing the original eagle. In certain specimens (no. 240 and no. 276) the body of the horse is bent, which puts one in mind of the so-called rhyta, Persian drinking-vessels of precious metal which terminate in various animal figures. In front of the god is a palm-tree (clearest in no. 255), which is often shown as a strangely twisted bundle of branches or twigs. Under this palm-tree there is in a number of coins an Aramaic letter (*shin* in no. 217; *aleph* in no. 218–231) or a symbol – an ox's head in front view (in no. 232–239). Analogous with other Hellenistic coin series, such letters and symbols may indicate the authorities responsible for each minting. Especially interesting is the Arabic *aleph* in no. 232–233, because it strengthens the connection between these coins and an exactly corresponding series of coins with purely Arabic inscriptions, a couple of examples of which have been found in Susa.

The weighed specimens of these coins have a weight of 16.52–16.68 gm in the cleaned state. Uncleaned coins weigh about 17.0 gm. Series II was thus like the first series minted in accordance with the Attic weight standard, which was introduced by Alexander the Great throughout his extensive empire.

The Aramaic inscription is often very difficult to decipher and apparently contains a number of variant spellings (fig. 6). It is practical to begin an analysis with the two letters *b r*, which occupy the middle of the inscription and are nearly

everywhere distinct. Since this word means 'son' in Aramaic, it shows that we are here confronted with an inscription of the common type "X, son of Y". We are thus justified in looking for a personal name both before and after *b r*. The name preceding *b r* is normally written with four letters (inscription no. 221, 232, 240), of which the first three are distinct – *aleph*, *beth*, *aleph* – whilst the fourth has been read as *n* or *l*. Since the latter reading is the most likely we obtain the transcription 'b'l or 'ab'al. This clear-cut result is complicated by the fact that at least one inscription (no. 225) clearly has five letters preceding *b r*. The extra letter is in third place and most closely resembles an *l*, which gives the transcription 'bl'l or 'abl'al.

A similar variation is found in the paternal name following *b r*. The first letter in this name is a distinct *t*; then follows what appears to be an *l* (*n* has been suggested), while the third letter is usually a distinct *sh* (*shin*). However, a *b* is sometimes (no. 221 and 225) interposed in third place, followed by *sh* as fourth letter. With this *shin* the inscription in many cases closes, but sometimes (no. 232 and 240) it continues with a further two or three letters, which as a rule are very difficult to decipher and vary widely in appearance in the few distinct specimens. It is thus a task for a Semitic epigraphist to carry out the final reading of the inscription (8).

As a result of this discussion I suggest the following transcription, with more sporadically occurring letters in brackets:

'a b(l)'al b r tl(b)sh...

In Series II, comprising 77 coins, 19 different obverse dies have been registered. There are thus only 4 coins per obverse die and we may therefore assume that other obverse dies will appear, so that the issue can have had a greater volume than the coin hoard itself would indicate directly (see note 6 above).

Chronology

As mentioned above, one specimen of Series I B (no. 85) has been struck on a Seleucid coin which cannot antedate the first year of the reign of Antiochus I, 280 B.C. This year may thus be regarded as the earliest limit or *terminus post quem* for the production of Series I B. A corresponding latest possible limit (*terminus ante quem*) is obtained by dating the barbarized Failaka coins, which besides the Failaka find from about 205 B.C. occur in two finds from Gordion in Asia Minor, which must be dated to about 200 B.C., and in an as yet unpublished find from Syria which was apparently deposited about 190 B.C. (see note 5). On the assumption that Series I B is an earlier issue from the same mint as the more primitive Failaka coins, we obtain a *terminus ante quem* for Series I B of around 210 B.C.

Within the period of time thus established, 280 to 210 B.C., it is difficult to arrive at an exact dating. The stylistic gap between our Series I B and the Failaka type is very large, but it is not possible to employ this stylistic decline to give a more exact chronological placing within the brackets already given. A mintage date for Series I A of about 240 B.C. and for Series I B of about 240–230 B.C. seems to me to be both reasonable and likely.

The coins of Series II with Aramaic inscription make no independent contribution to the chronological evaluation. Two specimens have been found in Susa with coins of Series I B, but since the hoard in question was deposited in the latter half of the 2nd century B.C., it has only little significance for the dating of the

coins of our type, which belong to its older components (9). Judging by the state of preservation of the coins in the Bahrain find they must be roughly contemporaneous with Series I B. Since the majority of the coins of both these series are extremely well preserved, the hoard must have been deposited shortly after minting. The probable date of deposition must therefore lie around 230 B.C., with a margin of error of 15 years to both sides. We can be reasonably sure that the hoard was deposited between 245 and 215 B.C.

Attribution

While Series I A and I B may with some probability be referred to Gerrha, Series II presents us with a new attribution problem. A couple of coins of exactly the same type and style, but with Arabic inscription, were present in the above-mentioned Susa find from the middle of the 2nd century B.C. (10). On these coins the inscription *h r t h t m l k h g r* or 'Harithat, King of Hagar' (fig. 7) is distinct. The tendency has been to place Hagar in northern Arabia, where a tribe which the Greek sources call the *Agraioi* controlled the most easterly stretch of the caravan road from Babylon via Dumaitha (Djof) and Petra to the Mediterranean coast at Gaza or to the Egyptian delta (11).

There is, however, another possibility. According to some medieval Arab geographers, the large oasis area around Hufhuf had at that time the name al-Hagar. This may possibly be the tribe mentioned by Pliny, who speaks of *gentes Agraei* (12). These Agraei, who cannot be identified with Strabo's Agraioi, have hitherto usually been placed in southern Arabia, but the most recent study has entertained the possibility that the description in Pliny refers to a caravan route from south Arabia to be east coast of the peninsula terminating in Hufhuf, and that *gentes Agraei* should be placed there (13). Whatever the truth contained in these unclear texts, it is much easier to imagine the coins from Hagar and thus also our Series II with Aramaic inscription, which in type and style are absolutely identical, as having been minted on the Arabian mainland in the vicinity of Bahrain than far to the north between Babylon and Petra. Furthermore a solitary coin belonging to Series II has been found as a loose find in the Thaj oasis, about 170 km north of Hufhuf (14).

On the map fig. 8 a number of localities which have been identified with ancient Gerrha are indicated with +. Placing *gentes Agraei* in Hufhuf removes the possibility of placing Gerrha there. Furthermore, it transpires clearly from our most reliable geographical sources, Strabo and Pliny, that Gerrha should be sought in the region north of Bahrain, since that locality under the name Tyros or Tylos is mentioned *after* Gerrha in their description of the east Arabian coast, moving from north to south (15). If Gerrha was situated on the coast, Qatif becomes the most likely locality suggested so far, but a situation somewhat further north on the east coast is still a possibility, whereas localities like Uquair, Salwa and Duwayhin can be left out of consideration. However Strabo, who bases his description of these regions on the 3rd century B.C. work of the great geographer Eratosthenes, states that the actual city of Gerrha lay 200 stades, or not quite 40 km, inland from the coast. To my knowledge no localities with ancient remains at exactly that distance from the coast have been pointed out. At about 75 km from the coast, at the Thaj oasis, quite extensive remains have been found and numerous surface finds from the locality show that there was a town there in Hellenistic times. Since the ancient distances have so often been distorted in the sources, and since the coastline may have changed position, it is possible to place Gerrha

in the Thaj oasis, but the final solution of this problem must await regular archaeological excavations in the area in question (16).

Whatever Gerrha's exact situation on or near the east coast of Arabia, the coin hoard from Bahrain is of great historical importance in itself. We now know of two Hellenistic coin series from the region, both of Attic weight and both from the latter half of the 3rd century B.C. The occurrence of locally minted coins testifies to the extension of Hellenistic culture to this marginal area. The employment of the Attic standard shows that trade from east Arabia in this period was mainly oriented towards the Seleucid empire, where the same weight standard obtained, and the finds of these east Arabian Alexander-imitations on Failaka, in Susa, northern Syria, and Gordion in central Asia Minor show the routes by which trade was conducted. The numismatic material thus supplements other historical information on Arab trade in the Hellenistic period and corrects to a certain extent the impression that Ptolemaic Egypt with its special coin standard and mercantile economy was able to entirely dominate trade with oriental luxury articles in this period.

Otto Mørkholm

Den kongelige Mønt- og Medaillesamling
Copenhagen.

NOTER – NOTES

- 1) T. G. Bibby, *KUML* 1957, p. 148 f. G. Bibby, *I Dilmun tier ravenen* (1971), p. 88 ff. (engelsk udgave: *Looking for Dilmun*, New York (1969).
- 2) Jeg skylder rigsantikvar P. V. Glob og magister Bibby en hjertelig tak for understøttelse og vejledning før og efter min rejse. Samtidig ønsker jeg at udtrykke min taknemmelighed overfor myndighederne på Bahrain, specielt The Department of Education, som gjorde alt for at lette og fremme mit arbejde.
- 2) I owe Professor P. V. Glob and Mr. G. Bibby my warmest thanks for support and guidance before and after my journey. I would also like to express my gratitude to the authorities of Bahrain, especially the Department of Education, who did everything to ease and promote my work.
- 3) Se F. Altheim – R. Stiehl, *Die Araber in der alten Welt* III (1966), p. 126–127. Det er bemærkelsesværdigt, at Shams optræder både som en mandlig og en kvindelig guddom.
- 3) See F. Altheim and R. Stiehl, *Die Araber in der alten Welt* III (1966), p. 126–127. It is remarkable that Shams occurs both as a male and a female divinity.
4. G. le Rider, *Suse sous les Séleucides et les Parthes, Mémoires de la mission archéologique en Iran XXXVIII* (1965), p. 201, no. 495.
- 5) For Failaka-fundet se Otto Mørkholm *KUML* 1960, s. 199 ff. Endvidere D. H. Cox, *A Third Century Hoard of Coins from Gordion* (1953), p. 7, nr. 49–50. D. H. Cox, *The American Numismatic Society Museum Notes* XII, 1966, p. 38, nr. 35. Et endnu upubliceret fund fra Nordsyrien, nedlægningstid ca. 190 f.Kr., indeholdt 3 eksemplarer af samme type. På museet i Kuwait har jeg fået forelagt en enkelt mønt af denne type som et løsfund fra Failaka og muligvis indgår flere af disse mønter i et lille upubliceret og stadig urensset skattefund på 10 tetradrachmer og 6 drachmer fra samme lokalitet.
- 5) For the Failaka find see Otto Mørkholm in *KUML* 1960, p. 199 ff. Further D. H. Cox, *A Third Century Hoard of Coins from Gordion* (1953), p. 7, no. 49–50; D. H. Cox, *The American Numismatic Society Museum Notes* XII, 1966, p. 38, no. 35. An as yet unpublished find from northern Syria, deposition date about 190 B.C., contained 3

specimens of the same type. At the Kuwait Museum I was shown a single coin of this type as a loose find from Failaka, and several of these coins are possibly contained in a small unpublished and uncleaned hoard of 10 tetradrachms and 6 drachms from the same locality.

- 6) Angående forholdet mellem bevarede eksemplarer og registrerede forsidestempler i en given møntserie se E. J. P. Raven, *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson* (1968), p. 43 f. Man skal op på 7–8 bevarede eksemplarer per forsidestempel, førend man kan regne med at alle forsidestempler er repræsenteret i materialet.
- 6) On the relation between preserved specimens and registered obverse dies in a given series of coins see E. J. P. Raven, *Essays in Greek Coinage Presented to Stanley Robinson* (1968), p. 43 f. 7–8 examples of each obverse die must be present before one may assume that all obverse dies are represented in the material.
7. D. Sellwood, *Numismatic Chronicle* 1963, p. 229. 10.000 eksemplarer per forsidestempel er et minimumstal og Chr. Boehringer, *Zur Chronologie mittelhellenistischer Münzserien* (1972), p. 209, har for den hellenistiske periode foreslået et gennemsnit på 20–30.000 mønter per forsidestempel.
- 7) D. Sellwood, *Numismatic Chronicle* 1963, p. 229. 10,000 specimens per obverse die is a minimum figure and Chr. Boehringer, *Zur Chronologie mittelhellenistischer Münzserien* (1972), p. 209, has suggested for the Hellenistic period an average of 20,000–30,000 coins per obverse die.
- 8) Denne indskrift er tidligere diskuteret af J. M. Unvala, *Revue numismatique*, 1937, p. 157; R. Dussaud, *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves* IV, 1936 (Mélanges Franz Cumont) p. 150, note 1; J. Teixidor, *Syria* 1970, p. 365–366. Jeg takker M. Christian Robin, Paris, for vigtige oplysninger og henvisninger.
- 8) This inscription has been previously discussed by J. M. Unvala, *Revue numismatique*, 1937, p. 157; R. Dussaud, *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales et slaves* IV, 1936 (Mélanges Franz Cumont), p. 150, note 1; J. Teixidor, *Syria* 1970, p. 365–366. I thank M. Christian Robin, Paris, for important information and references.
- 9) G. le Rider, *op. cit.*, p. 202, nr. 498 og p. 246–248.
- 10) G. le Rider, *op. cit.*, p. 201 f., nr. 497.
- 11) Strabon XVI, 4, 2. Cf. R. Dussaud, *op. cit.* (i note 8), p. 142–150.
- 12) Plinius *Hist. nat.* VI, 159.
- 13) Adolf Grohmann, *Arabien (Handbuch der Altertumswissenschaft* III, I, 3, 3, 4) (1963), p. 257; H. von Wissmann, Ostarabien in Altertum, *Le Muséon* 80, 1967, p. 496 og 502 f.
- 14) Altheim-Stiehl, *Die Araber in der alten Welt* V/1 (1968), p. 95 f.
- 15) Strabo XVI, 3, 3–4; Plinius *Hist. nat.* VI, 147–148.
- 16) H. von Wissmann, *Le Muséon* 80, 1967, p. 497 argumenterer stærkt for at placere Gerrha i Qatif, men W. E. James i Altheim-Stiehl, *Die Araber in der alten Welt* V/2 (1969) p. 36–57 ender sin nyttige oversigt med at foreslå den lokalitet, der på fig. 8 er angivet som »saltminer«, subsidiært området ved Hufhuf. P. V. Glob, *Al-Bahrain* (1968), p. 142 foreslår Thaj.
- 16) H. von Wissmann, *Le Muséon* 80, 1967, p. 497, argues strongly for placing Gerrha in Qatif, but W. E. James in Altheim & Stiehl, *Die Araber in der alten Welt* V/2 (1969), p. 36–57, ends his useful survey by suggesting the locality which is indicated in fig. 8 as “salt mines”, alternatively the area around Hufhuf. P. V. Glob, *Al-Bahrain* (1968), p. 142, suggests Thaj.

